An tInbhear

4-8

Bíonn laethanta leatha ann a gcuireadh an t-inbhear lionndubh ar do chroidhe. Tá ceann posta bainte amach ag tuile an ribhéis tá an abha go ciúin- bhíodh sí a gleo is a, ceol dúinn ins na gleanntáin sléibhe. Sí a bhíodh go cuideachtamhail. Níl aon cheol dá dhéanamh san áit seo aice. Tá sí a druidim go deifreach ciúin le huisgí móra na Haigéine agus í a'cogarnighil leo ina balbh mhangar ar sinaoibh atá ró dhiamhar dúinn-ne.

Tá dá chiumhais na habhann go breagh fairsing faoi barr fidheog ar feadh mílte anuas go dtí an fhairrge. Is iomdha éan beag muinge a chothuigheas na fidheoga céadna. An ceolaire cíbe tógann sí a háilín san áit i mí Meitheamh má léimeann breac láidir tar uisge san oidhche is go ndeanann uaireann spreacann an stealladh uisge an ceolaire cun ceileabhar ar uair an meadhoin oidhche. Tá an barr giolcoighe briste stolptha agus a gcuid seamaidí críon donn ag imtheacht le gaoth. Tá an crotail ceosánacha go stairamhail fós ina seasamh ach tá comharthaí as a ngiosadáin- dubhradáin agus stúocaí de frídíní fáis ina saigheann an dúlridh barrántas a mbáis ortha. Nuair a bhíos sgothann an taoille trágha deire sgraithe giolcaighe nochtuigheann sé réimrí bánn múrlaigh atá sínte chó fada síos le cuisle an ribhéis. Tá na fiadhóga ag éirigh gann de réir a chéile ar chaon taobh ar do bhealach amach chun na fairrge chífidh tú na beirteacha múrlaigh leath bháidhte ag an sáile agus ar ball ní bheidh aithne ortha thar an talamh geall glas atá a' cúladh uan go tréan.

Is ionann le monocróm an t-inbhear feadh an gheimhridh monocrón a bheadh sgáil airgeadha ar an leath. Ní cinineadar go dtí ciúineadar na háite seo. An loch leathan sáile is cionntsiocair leis an gcúineadar, é an agus an leath-spéar fhairsing atá le feiceál i sgathán an locha, agus í stríoctha i náiteanna ag galáin glasa ghréine an Gheimhridh. Is ionann le mórmheall airgid an grian, uaireannta, ach is minice ná sin dí a bheith a bhfolach ar chúlaibh an smúse séidhte a bhíos amannta os cionn béal an ribéis ar feadh seachtainí fada as a cheile. Tá cuid de na beirtreacha a bhfad uait faoi thomacha glan dealbhta crann agus iad dubhchorcra i lár na léithe. Tá árthraigh throma abhann agus iad fad shlatach mírbholgach ag tracht ar an taoille faoi na gcultacha dubha seoil tá siad a bordáil go réidh san áit a leigeann an cuisle dóibh é agus gabhal reidh iomláin ortha ón stiúr ar nós an ghondóla. Is taithneamhach le feiceal iad faoi na léar-chrot mar is fior-uaigneach folamh an radharc seo romhat marach na hárthraigh siubhlach taithneamhach cuirfeadh sé lionn dubh ar do chroidhe is tínntirm le na ceo liath a bhaineas crot agus cuma de gach aon rud.

Is geal leis na héanlaith an t-inbhear gp n-a chuisleacha cama ionndamhla atá gcarrtha ag na taoillí súighteacha go na beirteacha thall is abfus agus cuid aca chó doman faoin mbarr báin nochtuighteann na heanlaith a' teacht as na naoidh náird Tagann na faoileáin bhána isteach ón talamh dearg treabhaite, agus bíonn druimneacha agus faoileáin sgadán ina sgórtha a sgréachghail os cionn an tanaidhe. Cithfidh tú na crotaigh ag teacht go híseal le talamh agus airigheann séad tosach na tréagadh agus abfad ins na cnuic. Tosuigheann ortha ar an bpoinnte a' sáthadh sa múrlaigh le haghaidh sgadáin geinimhe agus a cuartú le haghaidh séaclaí trágha fhágas an taoille triomuighte. Tá fleadh éanlaith dóibh ar an bfeal mhúrlach tá na láibeanna agus na beirteacha dá nochtú go tiugh agus maidir le lucht coithte

na fléidhe ní imthigheann nóiméad tarrtib gan méadú ar a líon. Tá na Roilleacha breacha ina sgata ag tuirling inaice na gcrotach tá loinnir ar a gcosa dearga agus iad sa tanaidhe ar thóir feithidí tirime mionphortán. Tá ealta mór éanacha beaga chugainn aneas tá siad sgathamh maith uainn fós tá siad tar an áit a gcastar sruth is sáile le chéile, agus an eilteog dá dhéanamh aca agus is dorcha iad ná an spéar glas taobh tiar díobh go gclaoineann siad do leathtaobh ar an bpoinnte is a chloiseann is ionann le cioth glas chaológa clumhaigh iad an gealchlumhach faoin sgeatháin agus é a teacht faoin solus a mheabhruigheann sin duit mar níl sárú na mbreachóg ann san gcaoi a chasainn an ealta ar fad i néanacht. Tuirlingeann siad le chéile ar dumhach go mbionn an dumhach uile faoin nead liath éanlan. Tugann siad uile aghaidh ar an ngaoth ní bhíonn cor asta. Tá cainnteannta éanlaith ar fud an áit agus is airde ná iad go léir glaodhach greadannta na ladhrán dearg. Is minic an gunnaire cráidhte ag an gcaibhreacht siúd. Ní raibh aon tobar meala ariamh ann gan gruagach a bheth i naice leis. Bhí grinn shúile an Ruadháin alla a faire anuas ar straidhire breacóige thug sé scuib anuas dá hionnsuighe. Chas an breacóg annonn is anall uaidh siar is aniar ach níor leis an seabhac do bhfailllighe é. Sháruigh sé an breacóg san eilteog agus ta sí tughta leis aige go tamhnóg féir éigin go n-alpaidh sé é ar a shuaimhneas. Na cnámharlaigh crotach a feiceas tú thall is a bhfus ar na dumhacha cladaigh is cruthúnach iad sheiligí eile an tseabhaic rua baineann sé an fheoil bhog don cliabhrach có glan is dé mba le sgin a déanfaidh é agus ní bhlaiseann sé daon cuid eile den chonablach. Tugann an chuimse éanacha immirce cuairt ar na dumhcha sa ngeimhridh agus tagann na lachain ina móirealta isteach ar an talamh is beatha dóibh bíonn fáilte rómpa mar is ortha atá na gunnairí bhéis ag teacht suas.

Is dual dona lachain athrú na huaire a aireachtáil roimh ré agus nuair a bhraitheann siad an droch-uair cguca bailigeann siad le chéile go leigeann a sgith agus go n-itheann a sáth go suaimhneach sa gcaoi go sílfeá go mbeadh fios dóibh aca go rachadh sí righte leo sa ampa stoirme rómpa. (Fágann) cuireann an síon báistighe go clíste suarach iad agus bionn a sáth le déanamh aca aghaidh a coinneal ar na sionáin garbha a popann faoin gclumhach baineann an bháisteach an ola den chlumhach agus sughann an fliche ina gcraiceann. Is gnáthach leo bheith a fáitchall san oidhche ar an múrlaigh ó dhubh na hoidhche go breacadh an lae. Tugann siad an fhairrge ortha féin leis an gcéad léas de sholus na maidne. Má bhíonn an uair go dona as a bhfairrge agus tonnta tollardha uirthe béidh sgaithte fada aca gan suaimhneas.

Is fairsinge na lachain rua ar chuanta Eireann ná aon chinéal eile lachan. Tagann siad ina gcéadta in éinfeacht sa ngeimhreadh ní minic doibh gor a dhéanamh sa tír seo ach fritheadh neadracha leo corr uair cladach na loch lochanna mar doirbhdhearc agus loch Ailín. Bíonn na láibeanna dubh faoi caltaí nach iad pockland, prislachain agus crannlachann- siad seo co maith leis an lacha rua a thugas mála teann don ginnaire báid. Tá an tomaire brollach rua ar cheann de na lachain is deise dá bfuil ann is fairsinge an cinéal ar chástaibh an iarthar ná ar an gcósta thoir ná thoir ó dheas. Tá siad ro- aireach le teacht aniar orthu go minic. Ar an gcloigeann meatal-uaine tá ruainne beag de chleiteacha caola den dath céadna agus tá banda de rua-chlumhach treasna ar íochtar na sgórnaighe. Tá an druim dubh agus beagán liath tríd an dubh. Tá sé bán uile in íochtar cosa agus gob sgarlóid. Tá an gob go caol mothuigheach faoi na gcuid treathanna de gear feaiclíní riasga géara an breac a thárlann idir an dá leath gob tá a phort shinnte. Bíonn lachain eile in éindigh leis na lachain rua, an sioltaidh álainn an ghaisg, an lacha corracach ,an lacha bhinn. Bíonn siad in éindigh leis na lachain rua ar an talamh fáitchealla ach ní feictear chó minic leis an tomairc brollach rua iad tagann ealtain mhórtha de na Scótairí i ngar don talamh isteach sin iad fíorlachain na tréan fairrge.

airgid scoit (stiot)

(sciotaire)

scot tan (Eng.) (Sciotóg)

eascaine an tsinnsir (Sciúird) Feeding ground

uireanna temples

(faic) (Sciotaire uisge)

bhí éasgaidh

(do not talk)

bíonn cloigne na lachan rua ina iarthair faoi loinnir na gréine. An bárdal scanp cloigeann uaine bíonn lonnradh loinnreach ar a bhaithis

Radharc níos taithneamhaighe ní féidir a fheiceál ná ealtain éanlaith fiadháine agus iad suidhte ina sguoidheanna inaice a ceile le dul faoi don gréin ag feitheamh droch-uaire. Tigh loinnir na gréine ar chloigne na lachan rua agus cuireann lasair ortha bionn uaine lonnrach ar chloigin an scaur- bhardaiil na suile buidhe féin imthigheann an coithigheal díobh is gnáthach a bheith ortha connaic mé sé cinnaca a lapaireacht ar linnín in-áit a dtáinig mé go craothamhail go reasúnta goirid dóibh in aice le sul má d'éirigheadar bíonn réimh bog-feadghail na lacan rua- fuí-ú frí-ú ar fud an aéir an uair a bhíos clár an uisge agus na dumcha dá mordha ag an ngrian agus í a titim go díreach i dtalamh fiu na lachain ndearg tá siad suimnighte agus iad cruinnighte ina sgaraí a nguibh uile tugtha ar an áird céadna. Na pilibíní a lapaireacht go hairightheacht a canaidhe arduigheann siad a gcloigne corracha corr uair a breathnú doibh ar eadan na gréine. Tá corr éisg fánach tall is a bbhfus a faire ar a sgáth féin faoi atá ag imtheacht go criothánach ins na lonaí uaine bailigheann an ghrian a cuid órdhachta leithe agus éaluigheann go tobann taobh thiar den áird. Tigh an dorchadas go réidhanuas agus marach feadghail na lachan ní bheadh tás ná tuairisg níorbh fhéidir a rádh ca bhfuil siad imthigheann sgata beag feadóg cladaigh tart de sgiúird amhail taisí atá droch-uair le haireachtáil ar an ngaoth fairrge atá ag eirighe agus tuar-mhuigar nuoconn dá iompar aice. Tá na crotaigh a glaodhach go mí- shuaimneach tá an anfa chugainn.

(séimh-leaca séimh- fhriotal seimoille mallet beetle knicker)

Éanacha ar Inbhear Life.

11-15.

Maidin gheal greanach indiaidh oidhche sheaca an spéar gorm agus an cuan gorm fad do radhairc go bhfeicfeá ar imioll an uisge leithinis corcra agus níos corisa fós ceann talamhan na binne Éadair an taobh clé ceo liath ópalach ar an gcathair agus loinnir na gréine ar an gceo. Ar an taobh deas sléibhte Cill Mhantáin gormdha Wedgewood ortha agus iad sofeaclech manntach indiaidh a chéile. Chidhfeá aithinní san aer os cionn trágha Muirbhthun maidin den tráth seo agus bíonn lonnradh lag- gréine geimhreadhta ag eirigh den dúirling ór-bhuidhe bíonn tá tráigh Cnoc na Gainnimhe go soilseach ach níl an tailte

tráighte fós ón mballa ag an gCarraig Dubh. An taistealaidhe mió adbharac ar an bealach go dtí an cathair smúiteach chídhfeadh sé maidir ghealgruamach mar seo dá mbeadh sé indon dó chidhfeadh sé radharc a chuirfeadh taithneamh ar chroidhe an duine a chasadh éanlaith.

Tá ealtra mhór lachan rua le feiceál go soileir ón tráca ar snámh go buacach ar na tonntracha agus solus dearg ag eirighe dá gcloigne rua faoi grein na maidne. Suidheann siad uile siar go tobann agus tosuigeann ar na sgiatháin go noctuigeann siad an giodán ball geal ar an ficatchán gogcuireann siad fairrge caithte os a gcionn. Níl gunnaire éanlaith i gcuan ná Inbhear in Éirinn thart thimceall nach mó de lachain rua a mharbhuigeann sé ná de chineál ar bith eile mar is iomdamhala na lachain rua ná aon chineál eile lachan dá dtugann cuairt ar cladaigh na tíre seo bionn ó ceithre céad go dtí cúig cead aca le chéile i naon ealtain amhain uaireannta. Nuair a eirigheas eala den méid sin den uisge in einfeacht deirtear go gcloistear greadadh na sgiatháin mílte i gcéin. Tá tuairisgí speacmhala ag Sir Ray Payne- Gallwey ar chaitheamh lachan rua sa lá agus san oidhche deir sé go mbeidir nach mbeadh lacha le feiceál domhnach ná dálach ar Inbhear ná ar beirteach san uair breag spéarglain ach an dá luath is thosuigheas an gála go mbéidh na cuisleacha breac na healtain go dtí go mbeidh na beirteacha báidthe ag an taoille agus ní dá fuaire ná dá bhoirbe a shéideas an nua –ghaoth nach dlíthe abhailgheas siad i bfochair a cheile sa gcaoi go mba deacair urcar i naisge a chaitheamh leo. Is féidir feadhgail fiadháin na lacan rua a chlos go soiléir achar fada oidhche spéir- ghealaighe- fiú ú fuí-ú nuair a bhíos siad a fáitcheall agus ag iarraidh lachain eile dá mbunadh féin a mhealladh cuca. Is fairsing iad na lachain rua againn sa ngeimhreadh ach má seadh féin ní sa tír seo a dhéanadh gor ach san réagún thuaidh an Euróip fileann siad ar chladaigh na hÉireann i lár mí Mheadon-Fhoghmhair. Níl aon lacha de na lachain a gníos gor in Éirinn có fairsing leis an gcrann lacha ná i ngar do bheith chó fairsing agus tigh mórán grannlachain isteach ar imirc sa nGeimhreadh is gnáthach leo seo gan teacht ach in aimsir sheaca agus ní tig thar cladach isteach de gnáth ach is minic a connaic mé cuid aca inaice le traigh chó fada anoir an cuan le Seapoint bhíodar có fada isteach go raibh an sgathán corcra ar an sgiathán faoi na loinnir fuaine le feiceál go soileir ón Hiracú i glim aimsir geimhreadhta cothuigheann na grainn-lachain locha tíre agus níl linn dá lugha nach gcaitfidís seal uirthe nach dtugann siad cuairt air, rud a cuirfeadh iongantas ort. Tá péire i láthair na huaire seo ina gcomhnaidhe ar poll sean choiléir inaice le Brí Cualann agus tá peire cearc uisge páirteach leo san áistrú. Is rí dheacair iad a bhreathnú inaindeoin gur poll domhan an coiléar agus go bhfuil fosgadh maith crann agus sgeach timcheall ar an bruach an duine a thiocfadh go dtí an poll ar an gcuma is caoideamhla ar bith agus faoi a bhfuil d’fosgadh san áit, fiú amháin an duine sin d’feiceadh an lacha aireach é deireóchadh caol díreach den uisge suas agus na sgiatháin a feadghail le teann buailte tugann sí na gcuirt agus na coillte abfad thart timcheall uirthe féin de tréan-eilteog agus fágann sí a leith-éan ina diaidh agus rogha aige folach a fhágail faoi na sgeacha ar ciumhais an uisge.

Dá mbeadh sé de dhíth chéile ar Pochard tuirling ar an bpoll coiléir rachadh sé righte go maith leis eirigh den uisge ann mar ní mór dó rian fada uisge le eirighe in aghaidh gaoithe,ach tá sé ar cumas na crann lachan eirighe beagnach caol díreach in áer den uisge gan stromh dá lagad. Is féidir uaireannta scuainte lachan a fheiceall abfad amach ar an gcuan ach is deacair mana mbeidh an aimsir ciúin agus gan iad a bheith ró fhada uait a gcineal a aithneachtáil. Ní minic do na sheotairí teacht agus gar don cladach ach bíonn cuimse aca ar an gcuan. Ean dubh an bardal agus ball oráiste-buidhe ar a gob. Éan roinnt toirteamhail é cé go bhfuil snámh an chora aige ar an bhfairrge is gairbhe. Éan donn an lacha agus na leicne liathbhán aice. Is lachain dílse den fhíor-sháile iad agus ní minic doibh teacht faoi thír. Deirtear go mbíonn dubhadh acraí diobh ar na locháin sáile uaireanna in

aice diobh ar na locháin sáile uaireannta in aice le Droichead Átha,le Dun Dealgan agus le Béal Feiriste bíonn an oiread sin aca le chéile san ngeimhreadh cé gur gann é a líon ar cladaigh an deiscirt i gcomortas le cladaigh an Tuaisceart. Éan eile de cinéal an tsáile dhíleas lachain tsáile seadh an scaup cé go bhfuil sé tugtha go mór do chuanta an tuaisgirt Inbhear Bóinne cuan an tsráidbhaile, cuan laoigh agus Loch Súilighe tá cloigeann dubh ar an mbardal faoi loinnis uaine agus tá falaing leath air. Is deacair nuair a bhíos siad achar uan lachain an chineáil seo-na lachain go mór mhór a aithneachtail thar lachain eile éanacha beaga gearr geortach iaad gan airde na scuainte a bhéas le feiceál ar an gcuan ag Seapoint ní bhíonn aon choitheas ortha agus de reir chosulacht bionn siad socair suaimneach agus iad ag ardu agus ag isliu na dtonn i n-aice na gcarraig. Cothuigheann na súile buidhe an cuan ach ní heol dom go tubonn mórán aca ann deir Mac Tuairisg (Watters) go mba dóigh leis go mbíodh tréan-ealta aca inaice le Mullac a Hide agus bíodh sguainte dá gcur amach aca go hInbhear Life agus Inbhir eile. An t-súil bhuidhe bardail tá paiste bán ar a leiceann agus is furasta a aithneachtáil air sin ach is beag é líon na sean bhardail bliana. Na héanacha lachain is éanacha roinnt leat iad gan coithigheas ach is álainn an t-éan an bárdal agus é ina sheagh. Clumhach breagh air idir dubh agus bán agus glé loinnir ar an gclumhach dá mbeadh sé i naice leat.

Na lachain atá luaithte againn anois díreach iad sin agus an tomaire brollach rua agus an gaisg, agus siad na cuaartaidhte is mó le rádh iad ar Inbhear Life, ach tig ean mór aduaine ná iad uaireannta óna chéile cuirim i gcás an smiú connacthas an lacha binn suas le dhá ócáid déag ar an gcuan agus an lacha lochlannach a coithigheacha seo imtheacht slán on ar an gcladaigh bradacha, ach má castar le gunnaire iad sé an t-iarmalann a bhíos indán dóibh nó rud is meas arís an pota. Dá bfeadchaoi áitiú ar na gunnairí leigint do na heanacha aduann a thigh ar cuairt cugainn bfeidir go gcomhnóchadh cuid aca annseo agus go ndéanfaidís gor agus náiteanna caoidheamhala.